

BİR METODOLOJİ ARAYIŞI: ÖRTÜLÜ KİMLİK: ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Örtülü Kimlik, Aynur İlyasoğlu, Metis, İstanbul, 1994,

Yazar Aynur İlyasoğlu bu çalışmasında İslamcı kadın kimliğinin oluşum öğelerini incelemektedir. İslamcı cemaat içinde yer alan kadınları kendi özellikleri, yaklaşımları ve subjektiviteleri içinde ele almaktadır. Yazar Türkiyede modernleşmenin getirdiği yeni durumlarda dinsel grupların siyasallaşması ve bu bağlamda İslami ataerkilliği yaşayan kadınların bu modern durumun getirdiği tanımlamaları nasıl yeniden kurduklarını izlemeye çalışıyor. Yazarın hipotetik olarak kurguladığı bir diğer nokta ise dinsel önkabullerle özne olarak kadının karşılıklı bir dizi etkileşime girmesi ya da bu etkileşimin odağında tesettürlü kadının bir kimlik oluşturma çabası olarak formüle edilmesi sözkonusu.

Türkiye’de genelde din özelde de kadın konusunda yapılagelen çalışmalardan farklı olarak bu çalışma bize metodolojik, epistemolojik ve karşılaştırmalı çalışmalar bağlamında farklı açılımlar sunmaktadır. Dinsel realitenin değişik versiyonlarını anlama ve açıklamada yazarın kullandığı yöntemsel çerçeve son yıllarda siyasal İslam içinde kadının yeri, modernite ve İslam, kimlik ve ideoloji bağlantılarının çözümlenmesinde aydınlatıcı olmaktadır.

1980’li yıllardan sonra Türk sosyal bilim yazınında ve özellikle de sosyolojik araştırmalarda kadın konusu kimlik bağlamında giderek daha bir önem kazanmıştır. Kadınlar için feminizm, Kemalizm ve ve politik İslam kimliklerinde belirgin bir ayrışma başladı. Kadın olgusuna ilişkin kuramsal yaklaşımlarda da doğal olarak bu farklılaşmanın yaşandığı gözlenmektedir. Pozitif ve anti-pozitif metotlar bağlamında yaşanan bu ayrışma kadın olgusunun çözümlenmesinde bize farklı açılımlar sunmaktadır. Nitekim gerek Nilüfer Göle’nin "Modern-Mahrem"i ve gerekse de Aynur İlyasoğlu’nun "Örtülü Kimlik" araştırması politik İslam içersinde kadın kimliğini sorgulayan çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de sosyolojik araştırmalarda şimdiye dek yapılagelen bir diğer eksiklik ise araştırma sorularının araştırmanın yöntem ve tekniğinden sonra gelmesidir. Kanımca araştırmada yapılması gereken öncelikle araştırma konusu ile ilgili soruların cevaplanması ve bu cevaplardan referansla konuya uygun tekniklerin saptanması gerekliliğidir.

Nedir araştırmanın orijinalitesi? Bilindiği gibi toplumbilimsel alanda şimdiye kadar yapılagelen araştırmalar temelde pozitivizm ya da modernleşme kuramlarının ışığında yapılyordu. Gelinek noktada bu paradigmalara teknik ve yöntem açısından araştırma konusunun mahiyetini açıklamada sorunlu oluyordu. İlyasoğlu’nun bu araştırmasının bulguları çerçevesinde bakılırsa, örneğin “geleneksel”, “modern” ikili kutuplaşmalar belli bir döneme tekabül etmektedir. Sözkonusu paradigmalardan

“modern” ile “geleneksel”in farklı dönemlerini temsil ettiği dile getirilmiştir. Yazar da bu mantık çerçevesinde araştırmasında işlediği tema “geleneksel kadın”, “modern kadın” şeklindeki kategorilendirmeyi sorunlu ve hatta yanıltıcı görmekteydi. Böylesi ikili (dikotomik) yapılandırma, iki farklı yapının biraraladığını ya da ikili bir sürekliliğin yaşandığını görmezlikten geliyordu. Halbuki yazarın da ısrarla vurguladığı nokta, sosyal yaşam sahasında hem geleneksel yaşam modelini temsil eden hem de modernini temsil eden özelliklerin rahatlıkla birarada bulunmasıdır. Tesettürlü kadınlar bir yanda İslami değer ve normları yaşatırken eş zamanlı olarak da ekonomik, sosyal ve siyasal platformda aktif rol alabiliyorlardı. Örneğin örnekleme oluşturan tesettürlü kadınlar genellikle faal çalışma yaşamına katıldıklarını söylemişlerdir. Bu yüksek eğitilmiş ve meslek sahibi tesettürlü kadınlar İslam ile modernite arasında bir konsensüs ya da bir sentezi temsil ediyorlardı. İslami bir modernleşme olarak nitelendirilen bu yeni süreç pek çok yazar tarafından da kabul görmektedir.

"Modernleşme ve Batılı kodların yayılmasının toplumun bir kesimi için hala kişinin "kültürel kimliğini" ve "kültürel benliği"nin bir parçası olan bireysel normların tahrip edici olarak algılandığı bu tahripten uzak kalabilmek yolunda İslami yaşam tarzına ve zihin çerçevesine yakınlık göstermenin bir karşı söylem alanı edinmek olarak anlaşıldığı ve üstelik bütün bu süreçlerin bugünün maddi varoluş koşullarının sınırları çerçevesinde yaşandığı bir durumda, toplumun sözkonusu kesimi özelinde karşı karşıya olduğumuz sosyolojik gerçek bu kesimin köklü bir biçimde hatta ontolojik diye nitelendirilebilecek bir biçimde - bazı kültürel pratiklere yönelmesi gerektiğidir. Bu kültürel pratiklerin bu kesime hem "farklılığı" taşıma izni vermesi hem de bu farklılığı "modern" toplumsal düzene bir biçimde eklemeyerek ona katılımlarını mümkün kılması söz konusudur. Bu noktada İslamcılık ya da İslami yaşam tarzına yönelmeleri sırasında dinsel inançların ve farklılıkların altını çizen aynı zamanda varolan toplumsal düzen içinde varlıklarını mümkün kılabilen stratejilerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımlayıcı stratejilerin aynı zamanda modernleşmeye yeni bir yorum getirme modernlikle birarada yaşamının terimlerini yeniden tanımlama ya da bir başka deyişle "kendi modernleşmesini kendi yapma" gibi bir işlevi de göze çarpmaktadır. Bu yolla kültürel benliğin korunması imkanlarının bu bireyler düzeyinde gerçeklik kazanması söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu stratejiler öznel anlamla modern kodların birey üzerindeki müdahalelerini belirli ölçülerde etkisizleştirmek araya mesafe koymak müslüman kimliği pekiştirmek ve kadın ya da erkek olarak bu toplumda yaşarken karşılaşılan gündelik çözümler bekleyen sorunlar karşısında topyekün bir konumlandırma getirmek gibi bir dizi açıdan işlevsel olmaktadır" (s:24-25)

Toplumsal doku araştırmalarında metodolojik tartışmaların giderek yoğunlaşması bağlamında düzenlenmiş olan "sosyal bilimleri açın" sempozyumu da objektivite kaygısından kaynaklanan yöntemsel yetersizliğe bir "çağrı" olarak nitelendirilebilir.

Yazar İlyasoğlu da bu çalışmasında totalleştirici ve evrenselci bilim anlayışının hakim parametresi olan dikotomik yapıların süreksizliğini bir bakıma ters yüz etmektedir. Modernitenin Türkiye'de İslami kesimdeki yansımaları İslami ön kabuller ya da kültürel değerlerle modernliğin bir arada bulunabilirliği açısından bu çalışma bize ışık tutmaktadır. Tam da bu noktada aydınlanmanın ürünü olan modern bilim

Kitap Tanıtımı

paradigmalarının savladığı "saf", "naif" ideal tip oluşturma çabasının yanıltıcı olduğunu göstermektedir.

"Şimdilerde artık eskisi kadar revaçta olmayan ama benim sosyolojik eğitimimin ilk dönemlerinde sosyoloji içinde paradigmatic bir yeri olan modernleşme kuramlarında vazedilen kavramsal düzeyde geleneksel-modern evrimselliği ve kutuplaştırmaları aynı mantıkla birbirleriyle tam bir süreksizlik içinde resmedilen "geleneksel kadın" "modern kadın" tiplmeleri benim için hep afaki ve sorunlu olagelmisti modernliğe adeta mahkum gibi kavramlaştırılan bir geleneksellik ve bunun kimlik, kadın kimliği bağlamında da doğrudan geçerliliğini varsayan bir sosyolojik perspektif modernliği norm olarak kabul etme ve analitik olma çabası içinde kültürün yoğurduğu özgün geçişlilik ve süreklilikleri görebilmeyi de zorlaştırıyordu. Aslındayalınkat br bakışla da geleneksel ve modern formların eşzamanlılığını görebilmek mümkündür. Farklı formlar kültürün iç ekonomisinin çeperlerinde yoğrulabiliyorlardı. Şöyle bir etrafımıza baktığımızda modernliğin bir ölçüsü olarak sosyolojik çerçeve içersinde yaygın kabul gören kadınların işgücüne faal katılımlarının sonucunda toplumsal dokuda uç veren örüntülerin modernliğin kalıplarını ne denli zorladığı izlenebilir. Türkiye'de olduğu gibi devletin toplumsal desteğinin yokluğunda ücretli çalışan kadınlar bağlamında çocuk bakımının ailenin- çoğu yaşlı- diğer kadın üyelerine devredilmesi ile birlikte geleneksel geniş aile bağ ve ilişkilerinin giderek güçlendiğini gözlemek mümkündür. Yine aynı şekilde büyük kentte annenin ve babanın ücretli çalıştığı çoğu dar gelirli ve genç kuşak ailelerde doğumdan bir süre sonra muhtemelen taşradaki ebeveynlere, akrabalara bazen okul çağına kadar bırakılıp orada büyümeleri de özellikle son yıllarda sık rastlanmaya başlanan bir uygulama olma yolunda. Bu durumda kadının ücretli çalışması ile birlikte modernliğin bir ölçütü karşılanırken, öte yanda ana-baba-çocuktan oluşan, oluştuğu varsayılan çekirdek aileden bir form olarak sözleşmek güçleşiyor. Toplumsal gerçeklerin kuşatıcılığı, kültürün iç ekonomisinin etkileşim içindeki dinamikleri, değerler alanındaki değişim ve dönüşümler, bunların hepsinin birlikte oluşturduğu formlar "saf" olmaktan çok uzaklar ve katagorik ayrımlara pekte izin verir görülüyorlar. " (s:16-17)

Araştırmanın orjinalitesini temellendiren ikinci bir nokta ise kullandığı tekniktir. Yazar kantitatif anket tekniği yerine "derinlemesine mülakat tekniğini" kullanmıştır. Kantitatif anket tekniği toplumsal yapı araştırmalarında kimi olguların mahiyetinin açıklanması ya da anlamlandırılmasında yetersiz kalmaktadır. Çünkü araştırmada öznenin objektivitesinin korunması ve ayrıca hipotetik olarak tasarlanan önermelerin doğrulanması kaygısı nedeniyle indirgemeci olarak kabul görmektedir. Sonuçta araştırmada incelenmesi gereken olgunun içeriğinin anlaşılmasında bizi yanlış noktalara sürüklemektedir. Bunun yanında araştırmanın öznesi ile nesnesi arasındaki "egemenlik" ilişkisinden kaynaklanan problemin nasıl bertaraf edileceğinin yolunu da yazar çalışmasında bize sunmaktadır. Bu nokta eleştirisel teorisyenlerin özne-nesne ilişkisinde;özne ile nesnenin birbirinin içine geçtiğini ya da birbirleriyle içkin oldukları yaklaşımıyla örtüşmektedir.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren pozitivism-antipositivism tartışmalarında; antipozitivist teknikler "sosyal" olanın anlam dünyasını açıklama ve anlamlandırmada görece daha yeterli görüldüler. Fakat gözardı edilmemesi gereken bir nokta da kullanılan yöntemi ya da tekniği popülerleştirmekten ziyade araştırılan sosyal olgunun

Kitap Tanıtımı

niteliğine uygun yöntem ya da tekniğin kullanılması gerekliliğidir. Bir başka anlatımla yaygın olarak kullanılan yöntemin egemenliğinden veya " yöntem fundamentalizminden" sosyal bilimcinin kendisini kurtarması gerekmektedir. Nasıl ki bir dönemler pozitif tekniklerin sosyal bilimlerde hakim paradigmalara olduğu ve hatta bunların gerçek misyonlarından farklılaştırıldığı görüldüyse şimdilerde de kalitatif teknikler ulvileştirilip amacından saptırılırsa benzer hataya tekrar düşülmüş olur. Bu bakımdan araştırma konusunun özelliğine göre yöntem ve tekniklerin seçilip uygulanması önem kazanmaktadır.

"Örtülü Kimlik" çalışmasında dikkati çeken bir diğer nokta ise yazar Batılı kuram ve kavramları "yerel" filtrelerden geçirerek inceleyebilmiştir. Bu çerçevede yazar litaretürün oryantalist bir kopyacılığından (indirgemeciliğinden) doğacak olan tehlikeleri ortadan kaldırmıştır.

Araştırmacının kadın kimliği ile olguya yaklaşması bir avantaj olarak görülebilir. Kadın konulu araştırmalarda kadının tarihsel olarak ikinci planda kalması onu bilimsel bir karşı çıkış ya da tabii kılan bir süreç olarak daha donanımlı olmaya zorlamıştır. Örneğin yazar İlyasoğlu da araştırmasına başlamadan önce yüksek eğitilmiş, çalışan tesettürlü kadınlarla (ki bunlar örneklemini oluşturmuş) bir yıl boyunca aynı atmosferi paylaşarak birikimlerini ve izlenimlerini zenginleştirerek; araştırmasına zemin hazırlamıştır. Böylesi bir yaklaşım öznenin nesneye bir eşya gibi bakan Durkheimian bir anlayıştan ziyade "sistemik aşağıdan bakış" ya da "bilinçli tarafılık olarak literatürde kavramsallaştırılan özne ile nesnenin karşılıklılığını (içkinliğini) vurguluyor.

Örtülü kimlik ya da "İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşma Öğeleri" adlı çalışmasıyla Aynur İlyasoğlu bir bakıma sosyal bilimcilerin "sosyal" olanı açıklamasındaki metodolojik kaygılarını hafifletmeyi amaçlıyor. Bu bakımdan incelenmeye değer bir eserdir.

*Özkan YILDIZ

---

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Araştırma Görevlisi.